

KS. BOLESŁAW MARGAŃSKI

WYCHOWANIE LITURGICZNE WE WSPÓLNOCIE KOŚCIOŁA

Wychowanie w liturgii i przez liturgię

WSTĘP

Tytuł wymaga wyjaśnień. Najpierw należy bliżej określić termin *wychowanie*, następnie określenie *liturgiczne*, a wreszcie *we wspólnocie Kościoła*.

Przyjmuje się, że istotę każdego wychowania stanowi spotkanie się z określonymi wartościami, wejście z nimi w dialog i zaangażowanie się w ich realizację.

Natomiast wychowanie chrześcijańskie „zdąży nie tylko do pełnego rozwoju osoby ludzkiej [...], lecz ma na względzie przede wszystkim to, aby ochrzczeni, wprowadzani stopniowo w tajemnicę zbawienia, stawali się z każdym dniem coraz bardziej świadomi otrzymanego daru wiary. Niech uczą się chwalić Boga w duchu i w prawdzie (por. J 4, 23), zwłaszcza w kulcie liturgicznym; niech zaprawiają się w prowadzeniu własnego życia według nowego człowieka w sprawiedliwości i świętości prawdy (Ef 4, 22–24); w ten sposób niech stają się ludźmi doskonałymi na miarę wieku pełności Chrystusowej (Ef 4, 13) i przyczyniają się do wzrostu Ciała Mistycznego”¹.

W procesie chrześcijańskiego wychowania – formacji, poza czynnikami naturalnymi, istotne są elementy nadprzyrodzone, ściśle powiązane z liturgią Kościoła. Dlatego mówi się o wychowaniu „liturgicznym”: albo dokonującym się w liturgii i przez liturgię, gdyż celebracja liturgiczna jest miejscem i czasem wychowania; albo do liturgii (do świadomego, czynnego, owocnego, pełnego, wspólnotowego... w niej uczestnictwa). W naszych rozważaniach ograniczymy się do wy-

---

¹ Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* – DWCH 2.

chowania liturgicznego tylko w pierwszym znaczeniu, czyli do wychowania w liturgii i przez liturgię.

Fundamentem formacji liturgicznej jest zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa i udział w nim człowieka poprzez wiarę i sakramenty święte, umożliwiające oddanie czci Bogu i uświęcenie człowieka². Ta formacja łączy się z celebracjami liturgicznymi, w czasie których i przez które następuje „przyłgnięcie” wierzącego do Chrystusa – Syna Bożego (por. Rz 8, 29), a polega ono: na upodobnieniu się do Niego, na stopniowym i coraz bardziej doskonalszym upodobnianiu się do Niego, na dojrzwaniu do Jego pełni, czyli inaczej na osiągnięciu „formy” lub „kształtu” Chrystusa, aby „być” Chrystusowym, „żyć” według Jego Ewangelii i „działać” w miłości Chrystusa.

Cel zaś tej formacji jest podwójny, lecz ściśle ze sobą powiązany, a mianowicie oddanie chwały Bogu i własne uświęcenie. Okazuje się, że chwałą Boga jest człowiek święty.

Ta formacja bazuje na słowie Bożym i zbawieniu udzielanym w liturgii; łączy się ze sprawowaniem Eucharystii, sakramentów św. i przeżywaniem całego zbawczego misterium Chrystusa z biegiem roku liturgicznego.

Liturgia przecież stanowi źródło i szczyt całego życia chrześcijańskiego. Dobrze jej przeżycie: świadome, czynne i owocne w niej uczestnictwo przebóstwa chrześcijanina, pozwala mu zjednoczyć się z Chrystusem i umocnić się w miłości braterskiej oraz doświadczyć, że samo sprawowanie liturgii jest dla niego podstawową szkołą przeżywania tych misterii wiary i łączenia swego życia z Chrystusowym dziełem zbawienia świata³.

Trzeba zauważyć, że wychowanie liturgiczne obejmuje wszystkich ludzi, poczynając już od najmłodszych dzieci, przez młodzież, osoby dorosłe, a kończąc na osobach starych. Ono dotyczy wszystkich stanów: kapłańskiego, zakonnego, małżeńskiego i życia apostołskieg pozostałych wiernych żyjących w świecie.

Rozpoczyna się w sakramentach wtajemniczenia i zakłada coraz pełniejsze – stosownie do wieku – włączanie się w życie liturgiczne Kościoła. „Proces ten ma znamiona permanentnego kształtowania osobowości przez coraz pełniejsze wnikanie w tajemnice liturgii, która staje się zarówno drogą ku szczytom wielkodusznego naśladowania Chrystusa, epifanią Kościoła trwającego na modlitwie i sprawującego kult Boży, oraz stałą formą bliskiej zażyłości ze Zmartwychwstałym Chrystusem”⁴.

Obok tak pojętej formacji liturgicznej można wyróżnić specjalistyczną formację liturgiczną, która ukierunkowana jest na posługę zbawienia wobec innych ludzi przez podjęcie szczególnego posłannictwa w Kościele w celu budowania

---

² Por. ks. W. Anielski, ks. J. J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*, „Liturgia Sacra” 1–2 (1995) 18.

³ Por. S. Czerwik, *Pojęcie i natura liturgii*, w: *Euntes docete*, red. S. Koperek i in., Kraków 1993, s. 41–58.

⁴ Ks. W. Anielski, ks. J. J. Kopeć, art. cyt., s. 21.

Jego wspólnoty. Ten sposób formacji ma miejsce w wychowaniu liturgicznym alumnów, kapłanów, osób wchodzących na drogę życia konsekrowanego, animatorów różnych ruchów kościelnych, grup charyzmatycznych, zespołów służby liturgicznej, czy też osób podejmujących szczególne posługi w Życiu Kościoła. Jednakże ta specjalistyczna formacja liturgiczna pozostaje poza przedmiotem naszych rozważań.

W tym kontekście rodzą się szczegółowe pytanie dotyczące wychowawczego wymiaru liturgii: skoro liturgia jest kultem Boga, a kult obejmuje poznanie doskonałości Bożych, ich uznanie i wyrażenie w aktach zewnętrznych i wewnętrznych, a więc dotyczy umysłu, woli i uczuć, czyli całego człowieka, to czyż liturgia rzeczywiście wychowuje nie tylko dorosłych, lecz również dzieci poprzez wdrażanie w modlitwę, pogłębianie wiary i łączenie kultu z życiem? Co czynić, by nasza pobożność była liturgiczna? Co czynić, by nastąpiło liturgiczne ukształtowanie naszego życia? Jakich praw liturgii należy przestrzegać, by z nich uczynić normę naszego postępowania? Na te pytania będziemy razem – wspólnie szukać odpowiedzi.

Aby odpowiedzi szukać na właściwej drodze, trzeba – jak się wydaje – omówić normy, czy też zasady liturgicznego wychowania: najpierw ogólne, a następnie szczegółowe.

I. NORMY OGÓLNE

1. Liturgia ma swoje ciało i swoją duszę. Ciałem jest słowo, znak, czynność, duszą zaś jest Misterium Paschalne – zbawcze tajemnice Chrystusa obecnego w czynnościach liturgicznych. Znaki i symbole odgrywają w liturgii bardzo ważną rolę. Albowiem Bóg dociera do człowieka przez świat znaków i symboli; przez elementy materialne, ułożone w formie obrzędów liturgicznych i opatrzone towarzyszącymi im słowami. Zostały one wybrane na oznaczenie niewidzialnych spraw Bożych⁵. Wśród nich jedne zostały przejęte z dzieła stworzenia (np.: światło i noc, wiatr, ogień, woda, ziemia, drzewa i owoce), czy też z życia społecznego ludzi (np. obmycie, namaszczenie, łamanie chleba czy picie z kielicha), inne są znakami biblijnymi (np. namaszczenie i konsekracja osób, włożenie rąk, ofiary, a zwłaszcza Pascha), kolejne zaś zostały wprowadzone przez Chrystusa, aby oznaczały i przekazywały łaskę (znaki sakramentalne), a wreszcie pewne z nich zostały zastosowane przez Kościół w celu ukazania wiernym blasku znaków łaski Bożej. Najważniejsze z nich to znaki sakramentalne. Duch Święty od dnia Pięćdziesiątnicy Paschalnej przez nie dokonuje dzieła uświęcenia. Te znaki sakramentalne wypełniają również typy i figury Starego Przymierza, oznaczają i dają ludziom zbawienie dokonane przez Chrystusa oraz zapowiadają i już zapoczątkowują

---

⁵ Por. KL 33.

chwałę nieba⁶. Toteż należy zauważyć, że w liturgii „[...] przez znaki widzialne (*signa sensibilia* = zmysłowe) wyraża się, i w sposób właściwy poszczególnym znakom urzeczywistnia uświęcenie człowieka, a mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, wykonuje całkowity kult publiczny”⁷. „Celebracja sakramentalna jest utkana ze znaków i symboli. Zgodnie ze zbawczą Bożą pedagogią ich znaczenie zakorzenia się w dziele stworzenia i w ludzkiej kulturze, zostaje sprecyzowane w wydarzeniach Starego Przymierza i odsłania się w pełni w osobie i dziele Chrystusa”⁸. Dlatego uczestnik celebracji liturgicznej dostrzega dialogowy charakter spotkania dzieci Bożych z ich Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym; otrzymuje właściwe spojrzenie na dzieło stworzenia, kultury ludzkiej, historii zbawienia i na życie całej wspólnoty Kościoła.

Już Pius Parsch uważał, że życie liturgiczne buduje się na trzech filarach, którymi są: udzielanie przez Boga życia nadprzyrodzonego, Eucharystia i Kościół. I to jest prawda!

Istotę świętości stanowi działanie Boże w nas – życie łaską Bożą i jej wzrost. Aby wychowanie było liturgiczne, to najpierw trzeba pozwolić Bogu działać w naszej duszy. To zaś działanie Boże dokonuje się w czynnościach liturgicznych. Toteż w sprawowaniu liturgii, która jest wykonywaniem „kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa”⁹, Jezus jako jej pierwszorzędny podmiot – „pośrednik między niebem i ludźmi” (1 Tm 2, 5) oraz „arcykapłan Nowego Przymierza” (Hbr 8, 1–2) – jest obecny w wieloraki sposób: w osobie kapłana odprawiającego, w ofierze mszy świętej, zwłaszcza pod postaciami eucharystycznymi, mocą swoją w sakramentach, w swoim słowie, gdy Kościół modli się ...¹⁰. Dzięki tej obecności Chrystusa (obecności aktualnej: tu i teraz oraz rzeczywistej) jest możliwe i rzeczywiście dokonuje się wszczęcie w nas życia nadprzyrodzonego, a następnie jego umocnienie i rozwój.

Trzeba tu zauważyć, że Jezus Chrystus – a w konsekwencji również i cały Kościół – działa w liturgii „przez moc Ducha Świętego”¹¹. Wszak owocem wzajemnej miłości Ojca i Syna, ich tchnieniem i wyrazem jedności jest Duch Święty. Dlatego też misterium zbawienia, które urzeczywistnia się w liturgii, dokonuje się według tradycyjnej zasady: *a Patre, per Filium, in Spiritu Sancto, ad Patrem*. Wyrażenie *in unitate Spiritus Sancti* wyrosło z kerygmy apostołskiej i było w okresie starożytności równoznaczne z formułą *in sancta Ecclesia*¹². Albowiem Duch Święty przyszedł

⁶ Por. KKK 1152.

⁷ KL 7.

⁸ KKK 1145.

⁹ KL 7.

¹⁰ Por. Enc. *Mediator Dei* oraz KL 7.

¹¹ KL 6.

¹² Por. Hipolit Rzymski, *La Tradition Apostolique*, Paris 1946, s. 33; Bazyli, *Liber de Spiritu Sancto*, PG 32,184; Grzegorz z Nazjanzu, *Oratio II*, PG 35,409; zob. B. Margański, *Doksologia „Per Ipsum...”*, „Roczniki Teologiczne”, t. 46 (1999), z. 8, s. 61–62.

do wierzących w Chrystusa (por. J 7, 39) jako dar Jezusa, jako Pocieszyciel posłany przez Ojca w Jego imieniu (J 14, 26). Jego zesłanie stało się dla Kościoła znakiem, że Syn powrócił już do Ojca i spełnił obietnicę zesłania Ducha Świętego na Kościół. Teraz zaś Duch Święty objawia wierzącym całą prawdę, przebywa w nich i jest Duchem jedności całego Kościoła (por. Ef 4, 4).

2. Życie liturgiczne urzeczywistnia się we wspólnocie – w Kościele i z Kościołem, który jest Mistycznym Ciałem Chrystusa – świętą Oblubienicą Chrystusa. Albowiem w liturgii Jezus nie działa sam, lecz „zawsze przyłącza do siebie Kościół, swoją Oblubienicę umiłowaną, która modli się do swego Pana i przez niego oddaje cześć Ojcu wiecznemu”¹³. Podmiotem czynności liturgicznych jest więc również Kościół jeden, święty, powszechny i apostołski. Jednak ten Kościół powszechny, jest reprezentowany tu i teraz przez konkretny Kościół lokalny, a dokładniej przez najczęściej występującą wspólnotę parafialną, określaną dziś jako zgromadzenie liturgiczne.

Dlatego „czynności liturgiczne nie są czynnościami prywatnymi, lecz kultem Kościoła będącego »sakramentem jedności«, a Kościół to lud święty, zjednoczony i zorganizowany pod przewodnictwem biskupów”¹⁴. Liturgia przeto jest sprawą całego ludu Bożego: duchownych, którzy przyjęli sakrament święceń oraz wiernych świeckich, którzy mocą sakramentu chrztu i bierzmowania są także kapłanami (por. Ap 1, 6: 1 P 2, 4–10) – uczestnikami kapłaństwa wspólnego – powszechnego¹⁵. „Wierni wykonują swoje kapłaństwo, wynikające ze chrztu, przez udział w posłaniu Chrystusa, Kapłana, Proroka i Króla, każdy zgodnie ze swoim powołaniem. Przez sakramenty chrztu i bierzmowania wierni »poświęceni są [...] jako [...] święte kapłaństwo« (KK 10)”¹⁶.

To zaś kapłaństwo hierarchiczne i kapłaństwo powszechne choć różnią się istotą, a nie tylko stopniem, są sobie przyporządkowane i są udziałem we właściwy sobie sposób w jednym kapłaństwie Chrystusowym¹⁷. „Dlatego czynności liturgiczne należą do całego Ciała Kościoła, uwidaczniają je i na nie oddziałują. Poszczególnych natomiast członków dosięgają w różny sposób, zależnie od stopnia święceń, urzędów i czynnego udziału”¹⁸.

W tym miejscu należy wspomnieć o wychowawczej roli liturgii w życiu „Kościoła domowego”¹⁹, czyli rodziny chrześcijańskiej²⁰. Rodzina jest przecież wspólnotą, która na swój sposób żyje i działa na obraz Kościoła powszechnego.

¹³ KL 7.

¹⁴ KL 26.

¹⁵ Por. KK 11 i 34; KL 14 i 48.

¹⁶ KKK 1546.

¹⁷ Por. KK 10; KKK 1547.

¹⁸ KL 26.

¹⁹ Por. KK 11.

²⁰ Por. ks. J. Miazek, *Wychowawcza funkcja liturgii w życiu rodziny chrześcijańskiej*, „Communio” 2 (1982), nr 5, s. 64–73.

Ona także jest podmiotem liturgii i bierze udział w liturgii: żyje słowem Bożym i Eucharystią, korzysta z sakramentów, modli się (czasem nawet tekstami Liturgii Godzin) i uświęca z biegiem roku liturgicznego. „Rodzina jako taka otrzymała od Boga posłannictwo, by stać się pierwszą i żywotną komórką społeczeństwa. Wypełni ona to posłannictwo, jeżeli przez wzajemną miłość swych członków i przez modlitwę wspólnie zanoszoną do Boga okaże się niejako domowym sanktuarium Kościoła; jeżeli cała rodzina włączy się w kult liturgiczny”²¹. „Liturgia i wspólna modlitwa są źródłem łask dla rodziny. W wypełnianiu swoich zadań rodzina winna znajdować umocnienie w słuchaniu słowa Bożego i uczestnictwie w życiu sakramentalnym, szczególnie korzystając z sakramentu pojednania i Eucharystii”²². Rodzina przygotowuje i wychowuje do należytego uczestnictwa w liturgii²³. Ale również liturgia oddziałuje wychowawczo na wspólnotę rodzinną poprzez wartości ogólnoludzkie (ognisko domowe, wzajemne relacje członków rodziny, sposób traktowania pracy, prowadzenia domu, przeżywania czasu wolnego), religijne (zwyczaje związane z przeżywaniem dnia świątecznego, świąt roku liturgicznego, zasadniczych wydarzeń w życiu człowieka: urodzin, chrztu, imienin, Pierwszej Komunii św., ślubu, różnych jubileuszy, czy też pogrzebu) i związane z kultem liturgicznym (praktyki religijne, życie sakramentalne, zachowywanie symboliki chrześcijańskiej, pielgrzymki itp.).

3. Liturgia, jako dzieło całego Kościoła, wymaga pełnienia różnych funkcji i posług w zgromadzeniu liturgicznym.

Skoro tak, to wierni świeccy winni:

- rzeczywiście wypełniać swe własne funkcje i posługi liturgiczne,
- wypełniać te funkcje ze „szczerą pobożnością i dokładnością”²⁴,
- w zgromadzeniu liturgicznym brać udział czynny, wyrażający się w dawaniu odpowiedzi, wykonywaniu aklamacji, antyfon, psalmów, hymnów i pieśni, a także czynności i gestów, przybieraniu właściwych postaw ciała oraz zachowywania przewidzianych chwil świętego milczenia²⁵.

Wymienione tu znamiona zewnętrznego zaangażowania się wiernych, zachowują swe właściwe znaczenie, jeśli są wyrazem przeżyć wewnętrznych. W sprawowaniu bowiem liturgii zasadnicze znaczenie ma uczestnictwo wewnętrzne, które polega na uwadze umysłu, uczuciach serca i współpracy z łaską Bożą. Toteż „... wierni mają przystępować do liturgii z należyтым usposobieniem duszy, myśli swoje winni uzgadniać ze słowami i tak współpracować z łaską niebieską, aby nie otrzymywali jej na darmo”²⁶.

²¹ Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* 11.

²² *Orędzie Synodu Biskupów z 1980 r.*, nr 13.

²³ Por. *Ogólna instrukcja katechetyczna* 25; Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, 3; *Dyrektorium o mszach z udziałem dzieci*, 10.

²⁴ KL 29.

²⁵ Por. KL 11, 14, 17, 19, 21, 27, 30 i 31.

²⁶ KL 11; por. KL 90.

4. Ponieważ życie liturgiczne jest obiektywne, dlatego uczestnik liturgii, stając wobec Boga, wyzbywa się ciasnego egoizmu, a troszczy się o sposób myślenia wspólnotowego; przechodzi z subiektywizmu do obiektywnej – chrystocentrycznej i teocentrycznej postawy duszy; nie myśli tylko o sobie (subiektywizm), lecz – będąc członkiem Kościoła – ma świadomość, że jego życie duchowe ma charakter społeczny.

Dzięki temu nie staje on przed Bogiem jako osamotniony grzesznik, lecz w swej modlitwie, ofierze i w całym życiu staje jako członek Mistycznego Ciała Chrystusa, połączony także – dzięki tajemnicy świętych obcowania – ze świętymi w niebie, z mieszkańcami ziemi i czyśćca. Stąd jego modlitwa, cierpienia i ofiara jest własnością innych członków Kościoła, ale również on ma udział w modlitwach i ofiarach innych. Ta prawda ma ważne konsekwencje życiowe, gdyż prowadzi do odkrycia i uświadomienia sobie w sprawowanych tajemnicach zbawienia jedności ze Zbawicielem i braćmi oraz do spontanicznego i bohaterskiego świadectwa wiary. Wynika z tego, że celebracje liturgiczne formują chrześcijanina nie tylko dzięki obecności i działaniu Jezusa Chrystusa, lecz także w zależności od jego wiary i umiejętności czerpania duchowych darów ze źródła liturgii. Wśród tych darów są też przykłady świętych postaci biblijnych, jak też świętych Kościoła z różnych miejsc, epok i stanów, którzy świadczą o skuteczności misterium paschalnego w życiu wierzących.

5. Skoro wychowanie liturgiczne dokonuje się we wspólnocie Kościoła, to Kościół jest za nie odpowiedzialny. Dlatego „prace apostołskie to mają na celu, aby wszyscy ludzie, stawszy się dziećmi Bożymi przez wiarę i Chrzest, gromadzili się wspólnie, wielbili Boga pośród Kościoła, uczestniczyli w Ofierze i pożywali Wieczernię Pańską”²⁷. Ten Kościół obowiązany jest dawać swoim dzieciom „takie wychowanie, dzięki któremu całe ich życie byłoby przepełnione duchem Chrystusowym, równocześnie zaś udzielać swej pomocy wszystkim ludziom do zdobywania pełnej doskonałości ludzkiej osoby, dla dobra również ziemskiej społeczności i w budowaniu świata bardziej ludzkiego”²⁸.

6. Liturgiczna droga duchowej formacji i rozwoju życia nadprzyrodzonego jest „zwyczajną drogą formacji i doskonałości”²⁹. „Ona bowiem wymaga życia w łasce [...] podaje chrześcijaninowi wskazania i zasady, stając się drogowskazem do życia moralnego i w pełni doskonałego. Liturgia prowadzi do praktyki cnót, często nawet wzywa do ćwiczeń ascetycznych: do postu, modlitwy czy nocnego czuwania [...] ciągle wymaga od ucznia Chrystusa aktów wiary, nadziei i miłości, wciągając go harmonijnie w służbę Bożą. Ona scala go organicznie i wewnętrznie, wprowadzając go stopniowo we wspólnotę świętych”³⁰.

²⁷ KL 10.

²⁸ DWCH 3.

²⁹ Ks. W. Danielski, ks. J. J. Kopeć, art. cyt., s. 25.

³⁰ Tamże, s. 25–26.

7. Celebracje liturgiczne są też szkołą chrześcijańskiej ascezy i kontemplacji. W liturgii bowiem realizuje się zbawienie człowieka stworzonego na obraz i podobieństwo Boga, wezwanego do świętości, powołanego i przeznaczonego do życia wiecznego. Toteż formacja liturgiczna – dokonująca się w liturgii i przez liturgię – okazuje się stałym i ciągłym procesem kształtowania w człowieku wezwanym do świętości i życia wiecznego stałych przymiotów – cnót, które wyrażają postawę biblijnego „nowego człowieka”; które wymagają umiejętności i odwagi płacenia każdej ceny na drodze dojrzewania do zjednoczenia się z Chrystusem, by w końcu Bóg stał się wszystkim. Ten proces zaczyna się w chwili chrztu św., doskonalą się w sakramencie bierzmowania, urzeczywistnia się w całym życiu sakramentalnym i trwa aż do ostatniego momentu życia ziemskiego, a za swój najgłębszy fundament ma Najświętsze Misterium Eucharystii. W tym procesie konieczna jest medytacja tekstów Pisma Świętego, ukazujących całą historię zbawienia i kontemplacja cudownych dzieł Bożych dokonanych w historii aż do chwili obecnej. Wówczas dokonuje się wewnętrzne dojrzewanie ucznia Pana, co wyraża się w stosowaniu właściwej hierarchii wartości i przyjęciu konkretnych zasad życia. Wtedy ma również miejsce działanie Ducha Świętego, który objawia całą prawdę i uczy tajemnic Bożych (por 1 Kor 2, 9–11), co wiąże się z poznaniem i doświadczeniem miłości Tego, Kogo się poznaje. To doświadczenie dotyczy nie tylko świętych i mistyków, ale każdego, kto pozwala się oświecić światłem Ducha Świętego, odkrywającego tajemnice życia Bożego. Ostatecznie bowiem to jedynie Duch Święty objawia w pełni prawdę Bożą w sercu wierzącego.

II. SZCZEGÓŁOWE ZASADY LITURGICZNEGO WYCHOWANIA

W zbawczym dialogu odpowiedź człowieka na wezwanie Boże wyraża się w trosce o zrozumienie istoty liturgii, we właściwym uczestnictwie w celebrze Eucharystii, w przyjmowaniu sakramentów, w odmawianiu modlitw i w godnym przeżywaniu całego roku liturgicznego. To wszystko przyczynia się do liturgicznego wychowania.

1. Formacja przez udział w liturgii i odkrycie jej natury

Sprawowanie liturgii jest działaniem samego Boga, w które włącza się Kościół. To działanie jest dziełem całej Trójcy Świętej³¹. Tę prawdę poznaje i jej doświadcza uczestnik celebracji liturgicznej; odkrywa działanie Boga Ojca i Syna, i Ducha Świętego.

---

³¹ Por. C. Vagaggini, *Il senso teologico della liturgia. Saggio di Liturgia teologica generale*, Roma 1965, s. 196–242.

A. Bóg Ojciec – źródłem i celem liturgii

Biblijne błogosławieństwo okazuje się działaniem Boga Ojca, który przez swe słowo i czyn daje życie³². Od początku czasów Bóg błogosławi istoty żyjące, a zwłaszcza mężczyznę i kobietę. Odnawia błogosławieństwo względem Noego i jego synów. Od powołania Abrahama błogosławieństwo Boże przenika historię ludzi i przez wiarę „ojca wierzących” rozpoczyna historię zbawienia³³. Błogosławieństwa Boże objawiają się w historii Izraela. Prawo, Prorocy i Psalmi przypominają te błogosławieństwa i są odpowiedzią na nie poprzez składanie Bogu dziękczynienia³⁴.

W liturgii Kościoła błogosławieństwo Boże jest przedłużane i objawiane: Bóg Ojciec jest uznawany i czczony jako Źródło i Cel wszystkich błogosławieństw stworzenia i zbawienia; w swoim Synu wcielonym, umęczonym i zmartwychwstałym dla naszego zbawienia, On napelnia nas wszelkim błogosławieństwem i przez Niego posyła w nasze serca Dar, który zawiera wszelkie dary – Ducha Świętego³⁵. Ale również człowiek może „błogosławić” samego Boga. Dlatego za przykładem Jezusa Chrystusa (jedynego Pośrednika i wiecznego Kapłana), który błogosławił swego Ojca (por. Mt 11, 25–27; Łk 10, 21), Kościół wypowiada swe „błogosławieństwo”, czyli swój podziw względem Stwórcy wszechświata, swe uwielbienie Boga i dziękczynienie za otrzymane dary; składa Ojcu niebieskiemu Ofiarę Jego Syna i przywołuje Ducha Świętego, prosząc o owoce „ku chwale majestatu (jego) łaski” (Ef 1, 6).

W liturgii Kościoła, podobnie jak w błogosławieństwie biblijnym, zawiera się podwójny wymiar (uświęcenie człowieka i uwielbienie Boga) i podwójny nurt (kierunek): zstępujący i wstępujący³⁶.

B. Dzieło Chrystusa w liturgii

Jezus uwielbiony, który „siedzi po prawicy Ojca” i zsyła Ducha Świętego na swe Ciało, czyli na Kościół, udziela ustawicznie łask poprzez Najświętszą Ofiarę i ustanowione przez siebie sakramenty. W liturgii Kościoła urzeczywistnia On swe misterium paschalne; ono trwa w czasie Kościoła i jest źródłem zbawczej mocy sakramentów świętych³⁷. Trwanie w Kościele swego zbawczego misterium Jezus dokonuje przez „sukcesję apostołską”, która utrzymuje całe życie liturgicz-

³² Por. KKK 1078; Ef 1, 3–6.

³³ Por. KKK 1080.

³⁴ Por. KKK 1081.

³⁵ Por. KKK 1082.

³⁶ Por. KKK 1083.

³⁷ Por. KKK 1085.

ne Kościoła i jest sakramentalna, czyli przekazywana przez sakrament święceń³⁸. Aby wypełnić do końca dzieło zbawienia, Chrystus Pan jest w wieloraki sposób obecny w liturgii ziemskiej, a ta obecność wypływa z oblubieńczej więzi Chrystusa z Kościołem, umiłowaną Oblubienicą, „która przywołuje swego Pana i wraz z Nim oddaje kult Ojcu niebieskiemu”³⁹.

Dzięki zaś tajemnicy paschalnej Jezusa Chrystusa ten Kościół poprzez liturgię ziemską uczestniczy już w liturgii niebieskiej⁴⁰.

C. Posłannictwo Ducha Świętego w liturgii

Działanie liturgiczne byłoby niezrozumiałe bez uwzględnienia posłannictwa Ducha Świętego. „W liturgii (bowiem) Duch Święty jest pedagogiem wiary Ludu Bożego, sprawcą »arcydzieł Boga«, którymi są sakramenty Nowego Przymierza. Pragnieniem i dziełem Ducha Świętego w sercu Kościoła jest to, abyśmy żyli życiem Chrystusa zmartwychwstałego”⁴¹. Jezus zesłał Ducha Świętego, aby ożywił Kościół. Toteż „liturgia jest wspólnym dziełem Ducha Świętego i Kościoła”⁴².

Duch Święty w sakramentalnej rzeczywistości tajemnicy Chrystusa spełnia poczwórną funkcję (misję): przygotowuje na przyjęcie Jezusa, przypomina i aktualizuje tajemnicę Jezusa oraz jednoczy wierzących przez Chrystusa z Bogiem Ojcem i ich wzajemnie między sobą⁴³.

Skoro liturgia okazuje się działaniem całej Trójcy Świętej i Kościoła, który jest Ludem Bożym, to nie może być rozdziału między liturgią a ludem. Liturgia z istoty swej wymaga (świadomego, czynnego, pełnego, owocnego, wspólnego, a nawet doskonalszego, łatwego, czy też uroczystego) udziału w niej ludu – wiernych świeckich; współdziałania wszystkich. Wypada zauważyć, że odnosi się to również do dzieci i mężczyzn.

Dzieci. Ponieważ liturgia zakłada pewną dojrzałość duchową, to dzieci, uczestnicząc w liturgii oficjalnej Kościoła, jednak w sposób dla nich dostępny (msze dla dzieci), winny być stale, stosownie do swego wieku wprowadzane w ducha liturgii, czyli w Najświętszą Ofiarę, w sakramenty, w rok kościelny, w modlitwę liturgiczną, w sprawowane obrzędy ... i w ten sposób przygotowywane do samodzielnego i czynnego udziału w liturgii dorosłych. Dziecko winno przecież coraz pełniej przeżywać prawdy zawarte w liturgii o Bogu, Trójcy Świętej, Chrystusie, odkupieniu, łasce... Albowiem dziecko, które zna tylko Boga pełnego dobroci, a nie Pana wszechmocnego i niepojętego lub tylko Jezusa jako Bożą Dzielnicę, a nie Zbawiciela, który także umarł i zmartwychwstał, jest Kyriosem zasia-

³⁸ Por. KKK 1087.

³⁹ KL 7; KKK 1088–89.

⁴⁰ Por. KL 8; KK 50; KKK 1090.

⁴¹ KKK 1091.

⁴² KKK 1091.

⁴³ Por. KKK 1091–1109.

dającym po prawicy Ojca, to takie dziecko chyba nigdy nie pozna bogatego języka liturgii i nie doświadczy zbawczych tajemnic w niej sprawowanych. Trzeba więc korzystać z mowy symbolu i czynności symbolicznych (dzieci rozumieją np. wymowę kolorów w odniesieniu do poszczególnych elementów strukturalnych mszy świętej: koloru fioletowego w obrzędach wstępnych (przygotowanie i pokuta); zielonego przy przygotowaniu darów (z zieleniejącego się zasiewu powstaje ziarno); czerwonego w Modlitwie eucharystycznej i chwili podniesienia (uobecnianie ofiary); złotego w obrzędach Komunii św. (uczta królewska); białego w obrzędach rozesłania (uświęceni mają być apostołami).

Mężczyźni. Oni z natury swej chcą być czynni i dlatego w religiach, gdzie aktywność mężczyzn jest zalecana lub wymagana (Islam), mężczyźni stanowią siłę przodującą w liturgii. Chodzi zatem o współdziałanie wszystkich wiernych i to nie tylko w tzw. liturgii „ludowej” (np. w nabożeństwie majowym czy październikowym), lecz także w liturgii „klasycznej” (np. w śpiewie gregoriańskim stałych części mszalnych czy w śpiewie chorału Liturgii Godzin).

2. Formacja przez celebrę Eucharystii

Eucharystia stanowi źródło i szczyt życia Kościoła, szczyt uświęcenia i kultu. Ustanowił ją Chrystus Pan na pamiątkę swej męki, śmierci, zmartwychwstania i przyjścia w chwale (por. 1 Kor 11, 26). W niej zawiera się „całe duchowe dobro Kościoła, a mianowicie sam Chrystus Pan, nasza Pascha i chleb żywy”⁴⁴. Kościół – pozostając wierny testamentowi Pana: „To czyńcie na moją pamiątkę” (por. 1 Kor 11, 24–25), sprawuje „ofiary sakramentalną”, która jest: dziękczynieniem i uwielbieniem składanym Ojcu, sakramentalnym upamiętnieniem ofiary Chrystusa i Jego Ciała – Kościoła, a równocześnie uczta paschalną oraz „zadatkiem przyszłej chwały”⁴⁵.

Ze zbawczą ofiarą Jezusa Chrystusa mamy łączyć nasze życie wewnętrzne. Ten wymóg wyrażają mszalne teksty liturgii słowa Bożego, a także części stałe i zmienne zawarte w formularzach mszalnych. Dlatego potrzebne są mszaliki dla wiernych. W ten sposób troska o wykorzenie naszych wad i własne uświęcenie, o zdobycie cnót i rozwój życia Bożego, będzie czerpać moc w samej ofierze mszy świętej – w składaniu własnych cierpień i ofiar w łączności z niepokalaną Hostią i ofiarami całego Kościoła. Kościół bowiem przez ofiarę Jezusa Chrystusa oddaje cześć Bogu Ojcu, a równocześnie przez tę ofiarę wychowuje uczestników Eucharystii do uświęcania samych siebie poprzez różnorodność formularzy mszalnych poszczególnych dni liturgicznych (a nie tylko mszy żałobnych, czy też niedzielnych).

---

⁴⁴ Dekret PO 5.

⁴⁵ Por. KKK 1359–1405.

Dziedzina ofiar duchowych jest dostępna dla wszystkich. „Świeccy, jako poświęceni Chrystusowi i namaszczeni Duchem Świętym, w przedziwny sposób są powołani i przygotowani do tego, aby rodziły się w nich zawsze coraz obfitsze owoce Ducha. Wszystkie bowiem ich uczynki, modlitwy i apostołskie przedsięwzięcia, życie małżeńskie i rodzinne, codzienna praca, wypoczynek ducha i ciała, jeśli odbywają się w Duchu, a nawet utrapienia życia, jeśli cierpliwie są znoszone, stają się duchowymi ofiarami, miłymi Bogu przez Jezusa Chrystusa; ofiary te składane są zbożnie Ojcu w eucharystycznym obrzędzie wraz z ofiarą Ciała Pańskiego i ludzie świeccy, jako zbożnie działający wszędzie czciciele Boga, sam świat Jemu poświęcają”⁴⁶. To codzienne ofiarowanie Bogu swoich spraw dnia powszedniego jest tą mszą świętą, którą świeccy składają każdego dnia. A przeto celebra Eucharystii wychowuje jej uczestników, jeśli właściwie biorą w niej udział przez: słuchanie i wypełnianie słowa Bożego, posilanie się Ciałem Pańskim, składanie Bogu dziękczynienia, ofiarowanie niepokalanej Hostii nie tylko przez ręce kapłana, lecz także razem z nim oraz przez uczenie się składania samych siebie w ofierze⁴⁷.

3. Formacja przez sprawowanie i przyjmowanie sakramentów świętych

Okazuje się, że mistyka kultu jest mistyką Chrystusową. Staje się ona rzeczywistością w tajemniczych czynnościach liturgicznych, czyli w misteriach, w których Jezus Chrystus jest obecny ze swoim życiem i działaniem zbawczym na ziemi. Działanie tych misteriów, zwłaszcza w sprawowaniu sakramentów św., nie ma charakteru tylko psychologicznego i etycznego, lecz jest rzeczywistym udzieleniem życia Bożego wiernym.

W życiu sakramentalnym czymś zasadniczym jest troska o to, by przyjmujący sakramenty nie zatrzymali się na powierzchni zewnętrznych obrzędów, gestów i słów, lecz dostrzegali ich wewnętrzną treść i korzystali z nich w sposób osobowy. Albowiem liturgia sakramentalna sprawowana na mocy i według przepisów Kościoła, przynosi owoce przez poprawne ich wykonanie (*ex opere operato*), ale zawsze w ścisłym powiązaniu z wewnętrzną postawą osób biorących w niej udział. Trzeba zatem dostrzegać zbawcze działanie Boga wobec człowieka (kierunek zstępujący od Boga ku ludziom w formie propozycji, wezwania i daru), ale również odpowiedź człowieka przez świadomy, wolny i godny akt osobowy. Człowiek bowiem o własnych siłach nie może się zbawić; potrzebuje daru płynącego z tajemnicy paschalnej; potrzebuje daru, który może uzyskać jedynie przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie, w jedności Ducha Świętego. Ten dar może on owocnie otrzymać, ale przez osobową decyzję. Toteż akty wewnętrzne

⁴⁶ KK 34; KKK 901.

⁴⁷ Por. KL 48.

uczestników liturgii sakramentalnej odrywają istotne znaczenie w całym procesie religijnego wychowania i uświęcania się.

Trzeba podkreślić, że sama liturgia sakramentalna jest zatroskana o właściwe przeżycie liturgicznego aktu i wypełnienie go treścią osobistej wiary i modlitwy. Okazuje się, że wychowanie liturgiczne należy koniecznie wiązać ze sprawowaniem sakramentów, „gdyż właśnie w sakramentach, a zwłaszcza w Eucharystii, Jezus Chrystus najpełniej działa w celu przemiany człowieka”⁴⁸.

4. Formacja przez modlitwę liturgiczną

Modlitwa liturgiczna może być rozważana w jej zewnętrznej formie i treści oraz od strony wewnętrznej jako akt wewnętrzny.

Ta modlitwa nasycona jest natchnionym słowem Bożym, tekstami biblijnymi, zwłaszcza zaczerpniętymi z psalmów. Uderzają szczególnie dwie formy modlitewne: doksologie (starotestamentalne oraz zaczerpnięte z listów św. Pawła a także z Apokalipsy; por. *Chwała Ojcu...*, *Chwała na wysokości Bogu...*, zakończenie Modlitw eucharystycznych: *Per quem* i *Per Ipsum*, hymn *Te Deum...*) i aklamacje (wyrażające dialogowy charakter; np. Amen, Alleluja, *Kyrie eleison*, *Deo gratias*, *Gloria Tibi Domine*, *Laus Tibi Christe*, *Et cum spiritu tuo...*). Te formy modlitwy liturgicznej wychowują, bo są wyrazem przyjęcia słowa Bożego, osobistej wiary i uczynienia tej modlitwy swoją własną. Również wezwania, np. *Módlmy się*, są zaproszeniem do modlitwy osobistej (dlatego następuje chwila ciszy, która jest przeznaczona na modlitwę osobistą, wewnętrzną) i do modlitwy wspólnotowej (np. litanijnej) lub wypowiedzianej przez przewodniczącego zgromadzenia (np. kolekta, Modlitwa eucharystyczna, modlitwa uroczystych poświęceń...). Ta ostatnia forma modlitw kapłańskich podkreśla prawdę o Chrystusie – jedynym Zbawicielu, Pośredniku i Kapłanie.

Poza elementem zewnętrznym modlitwa ma swą stronę wewnętrzną; ma być oddaniem czci Ojcu „w Duchu i w prawdzie” (J 4, 23). Liturgia ma przecież swą wewnętrzną treść, która wymaga osobistej, wewnętrznej wiary i modlitwy. Motyw ten zawarty jest w treściach rozlicznych modlitw mszalnych (szczególnie modlitw po Komunii św.), modlitw obrzędów sakramentalnych oraz poświęceń i błogosławieństw.

(Wskazanie na treści o charakterze wychowawczym może się dokonać poprzez katechezę liturgiczną, komentarz czy homilię).

---

⁴⁸ *Catechesi tradendae*, 23; KKK 1074.

5. Formacja przez liturgiczne ukształtowanie czasu

A. Misteria Chrystusa uobecniane w obchodach roku liturgicznego

Kościół swoimi celebracjami utrzymuje w sercach wierzących trwałą pamięć o zbawczych dziełach Odkupiciela. Czyni to przez różnorakie obchody z życia Chrystusa w ciągu roku liturgicznego. „Z biegiem roku Kościół odsłania całe misterium Chrystusa, począwszy od Wcielenia i narodzenia aż do Wniebowstąpienia, do dnia Zesłania Ducha Świętego oraz oczekiwania błogosławionej nadziei i przyjścia Pańskiego”⁴⁹.

Tajemnicę zbawienia dokonaną przez Jezusa podaje więc Kościół w małych „odcinkach”. W ten sposób poszczególne wydarzenia zbawcze, celebrowane w kręgu roku liturgicznego, „rozłożone” na poszczególne obchody, jak kamyki dużej kompozycji mozaikowej, pozwalają wierzącemu „dotykać” i przeżywać zasadnicze prawdy wiary. Liturgia bowiem nie tylko przypomina, ale i urzeczywistnia w ciągu roku to, czego Bóg dokonał, dokonuje i dokona dla ocalenia człowieka. Wielobarwny krąg, mieniący się fioletem Adwentu i Wielkiego Postu, bielą i złotem Bożego Narodzenia, Epifanii i Wielkanocy, czerwienią Zesłania Ducha Świętego i zielenią niedziel zwykłych, obraca się wraz z nami wokół swej osi, którą stanowi Chrystus Pan. Obchody roku liturgicznego są specyficzną, religijną i obiektywną „pamiętką” wydarzenia, które „tu i teraz” jest uobecniane (por. Mt 18, 20). Dlatego teksty liturgiczne używają często czasu teraźniejszego i stosują wyrażenie „dzisiaj”, np. na uroczystość Narodzenia Pańskiego słyszymy słowa mszalnej antyfony: „...dzisiaj narodził nam się Zbawiciel...”, a w Wielkanoc liturgia poucza nas: „Ty, Boże, w dniu dzisiejszym przez Twojego Syna [...] pokonałeś śmierć”. Podobnie w uroczystość Zesłania Ducha Świętego modlitwa dnia głosi, że to sam Bóg „przez misterium dnia dzisiejszego” uświęca swój Kościół i obejmuje wszystkie narody. Te przykłady wyjaśniają, iż istotą przeżywanego dnia jest pamiętka obiektywna wydarzenia zbawczego, które przypomina o ciągłej obecności Chrystusa w Jego tajemnicach. To „dzisiaj” – niby echo modlitwy *Ojcze nasz* i wezwanie pochodzące od Ducha Świętego – jest czasem, w którym Bóg żywy wzywa człowieka, aby wchodził w „Godzinę” Paschy Jezusa, przenikającą całą historię i nadającą jej sens.

B. Liturgia umożliwia uświęcenie czasu: dnia, tygodnia, roku liturgicznego i całego życia chrześcijańskiego

Liturgia każdego dnia skupia się najpierw na ofierze mszy świętej, która jest niejako słońcem każdego dnia oraz najczystszy, najbogatszy i najzdrowszy źródłem życia duchowego; następnie na Liturgii Godzin, której poszczególne godziny kanoniczne, a zwłaszcza jutrznia i nieszpory, wpływają na uświęcenie

⁴⁹ KL 102; KKK 1163.

całego dnia; a wreszcie na kulcie świętych, którzy dla nas są wzorem postępowania, ich przykład nas pobudza i umacnia w dobrym życiu, ich słowa nas pouczają, a modlitwy wspomagają, a ich wstawiennictwo wyprasza nam Bożą opiekę⁵⁰.

Liturgia wpływa też na uświęcenie całego tygodnia. W sposób szczególny świętowanie niedzieli ma uświęcać cały tydzień. Słowo Boże niedzielnej mszy świętej winno nakreślić program pracy wewnętrznej, a składanie ofiary eucharystycznej winno łączyć się z ofiarowaniem prac, cierpień i modlitw całego tygodnia.

Podobnie cały rok liturgiczny ze swoimi okresami wpływa na uformowanie naszego życia wewnętrznego. On cały jest na posłusze życia Bożego. Trzeba tylko pozwolić, aby jego duch wpłynął na nas i ogarnął naszą duszę.

Liturgia zatacza też najszerszy krąg – wpływa poprzez dary łaski zawarte w Najświętszej Ofierze, we wszystkich sakramentach i sakramentaliach na uświęcenie całego naszego życia.

ZAKOŃCZENIE – WNIOSKI I POSTULATY

Z powyższych rozważań można wyciągnąć kilka wniosków i połączyć je z pewnymi postulatami.

1. Wydaje się, że istota całego wychowania religijnego i liturgicznego opiera się na następujących prawdach zawartych i wyrażonych w liturgii Kościoła:

- Bóg jest Miłością: kocha każdego człowieka i ma dla niego wspaniały plan zbawienia.

- Człowiek o własnych siłach nie może dojść do Boga i dlatego potrzebuje Bożej pomocy.

- Jezus Chrystus jest jedynym Pośrednikiem na drodze do nieba; On jest obecny w liturgii Kościoła.

- Liturgia Kościoła – mistycznego Ciała Jezusa Chrystusa zmierza do uwielbienia Boga i uświęcenia człowieka.

- Życie moralne chrześcijanina jest „kultem duchowym”, opierającym się na sakramentach świętych, a przejawiającym się w zachowywaniu przykazań Bożych i w składaniu ze swego życia ofiary żywej, świętej i Bogu przyjemnej w łączności z eucharystyczną ofiarą Jezusa Chrystusa.

- Modlitwa wyraża żywą i osobową relację chrześcijanina z Bogiem w Trójcy Świętej jedynym.

2. W liturgii Kościoła żyje i jest uobecniane misterium paschalne Chrystusa: Jego posłuszeństwo Ojcu aż do śmierci i Jego ofiara dla zbawienia świata. „Przez liturgię, Chrystus, nasz Odkupiciel i Arcykapłan, kontynuuje w swoim Kościele, z Kościołem i przez Kościół dzieło naszego odkupienia”⁵¹. Toteż w celebracjach

⁵⁰ Por. prefacje o świętych.

⁵¹ KKK 1069.

liturgicznych ma miejsce przepływ życia Bożego i udostępnienie ich uczestnikom całego bogactwa treściowego sprawowanych misterii, które umacniają wiarę, łączą się z modlitwą i wpływają na życie chrześcijańskie. Dzięki temu świadomy, czynny, pełny i owocny udział w liturgii doprowadza człowieka do osobowego spotkania się z Bogiem oraz do pożądanej syntezy wiary i życia, przez co dokonuje się właściwe wychowanie chrześcijanina⁵². Toteż należy dążyć do wnikliwego zgłębiania liturgii, aby odkryć całe jej bogactwo teologiczne i duchowe. W realizacji tego zadania winna służyć katecheza liturgiczna, która ma wprowadzać w misterium Chrystusa, „przechodząc od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od sakramentów do misterii”⁵³. Liturgia i katecheza mają zatem uczyć myślenia kategoriami Bożymi, a nie tylko ludzkimi oraz prowadzić do życia według woli Bożej budowanego na wierze i owocach tajemnicy paschalnej Chrystusa.

3. Znaki i symbole stanowią istotny element celebracji liturgii. Spośród znaków liturgicznych trzy grupy okazują się wyjątkowo ważne: słowa i czynności, śpiew i muzyka oraz święte obrazy⁵⁴. Dlatego należy je bardzo cenić i akcentować, np. znaki słowa Bożego: księgę słowa (lekcjonarz i ewangeliarz), okazywanie jej czci (przez uroczyste wniesienie w procesji, okadzenie i noszenie światła), miejsce głoszenia (ambonę), wyraźne i zrozumiałe czytanie, homilię i odpowiedzi zgromadzenia (aklamacje, psalm medytacyjny i wyznanie wiary)⁵⁵.

4. Formacja liturgiczna winna odbywać się stopniowo (z podziałem na konkretne etapy, określeniem celów i wymagań oraz umożliwieniem środków do ich realizacji) i przybierać postać formacji stałej – permanentnej.

Istotną sprawą jest tu duchowa formacja duszpasterzy i wiernych świeckich. Ma być ona realizowana w czasie samej liturgii (np. z racji udzielania sakramentów), a także przy organizowaniu kursów duszpasterskich, podczas misji i rekolekcji parafialnych, w czasie praktyk formacyjnych różnych grup apostolskich itp.

5. Metodą liturgicznego wychowania jest mistagogia.

Właściwe spełnianie czynności liturgicznych i prowadzenie katechezy liturgicznej wymaga specjalnego przymiotu przewodniczącego zgromadzenia i katechety, a mianowicie nastawienia mistagogicznego, czyli usilnej dążności do ustawicznego wprowadzania uczestników celebracji czy katechezy w tajemnice Chrystusa. Ta dążność przejawia się w usposobieniu ojcowskim oraz w trosce o pouczenie, formację i postępek w życiu duchowym wiernych.

• O pouczenie, czyli przekazanie właściwych pojęć o Bogu, Jezusie Chrystusie, Duchu Świętym, Kościele, chrześcijaństwie, świętości i środkach do niej wiodących itp.

---

⁵² Por. J. J. Kopeć, *Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii*, „Liturgia Sacra” 2 (1996), nr 3–4, s. 28.

⁵³ KKK 1075.

⁵⁴ Por. KKK 1153–1162.

⁵⁵ Por. KKK 1154.

- O formację, aby doktryna i praktyka życia szły w parze; aby kult był sprawowany „w duchu i prawdzie”.
- O postęp, by zapalonego światła nie zgasić, a skarbu niesionego w „glinianych naczyniach” nie zgubić, lecz aby rzeczywiście wzrastać w świętości dzieci Bożych.

FORMAZIONE LITURGICA NELLA COMUNITA` DELLA CHIESA

Riassunto

Questo contributo mette in evidenza la formazione liturgica, che è desiderata ardentemente dalla Chiesa. Il fondamento di questa formazione è il mistero di Cristo sempre vivo ed operante nella Chiesa. Essa si unisce con le celebrazioni, nelle quali e per mezzo delle quali succede „una aderenza” del credente a Cristo – Figlio di Dio; „una assomiglianza” o un risultato „della forma – imagine” di Cristo, per „essere” di Cristo, „vivere” secondo la Sua volontà ed „agire” nella carità di Cristo.

I principali criteri della formazione liturgica riguardano sette verità: liturgia ha il suo corpo e la sua anima; vita liturgica si attua nella comunità della Chiesa; le azioni liturgiche sono celebrazioni della Chiesa e spettano ai singoli membri di essa, i quali devono esercitare il loro compito con la pietà sincera; vita liturgica è obiettiva e perciò i partecipanti della liturgia sorpassa il soggettivismo ed ottiene un atteggiamento obiettivo, che si appoggia sul Cristo e sul Dio; la Chiesa è responsabile della formazione liturgica; formazione liturgica spirituale costituisce „una via ordinaria della santità e della perfezione”; le azioni liturgiche sono una scuola della ascesi e della contemplazione cristiana.

Invece i criteri particolari considerano soprattutto cinque momenti della formazione, la quale si attua: nella partecipazione alle celebrazioni liturgiche, quando si conosce la natura stessa della liturgia; nella celebrazione dell' Eucaristia; nell' amministrazione dei sacramenti; per mezzo della preghiera liturgica; ed infine per mezzo della formazione del tempo (dell'Anno liturgico).

Infine l' Autore termina le sue considerazioni trarrando le conclusioni ed indicando certi postulati.

Nota o Autorze: ks. dr **BOLESŁAW MARGAŃSKI** – liturgista w WSD w Tarnowie. Zajmuje się badaniami nad sanktuariami Pańskimi, Maryjnymi i ku czci świętych w diecezji tarnowskiej oraz pobożnością ludową i nabożeństwami w Kościele lokalnym.